

AXEL HOLVOET,
ROLANDAS MIKULSKAS (*red.*)

Gramatinių funkcijų prigimtis ir raiška

Acta Salensia I

Vilniaus Universitetas

Asociacija „Academia Salensis“ | Vilnius 2009

2 *Difuziniai subjektai ir objektai*

2.0. Įžanginės pastabos¹

Šiame straipsnyje mėginama išplėsti ir detalizuoti lietuvių kalbos gramatinių funkcijų sistemos aprašą, kurio pamatai buvo suformuluoti ankstesniuose darbuose (Holvoet & Mikulskas, red., 2005, ypač Holvoet & Semėnienė 2005, Holvoet & Čižik-Prokaševa 2005). Čia išdėstytų minčių pagrindą sudaro anksčiau iškeltas siūlymas subjektą ir objektus apibrėžti remiantis **vardažodžių hierarchija** (*obliqueness hierarchy*, plg. Keenan & Comrie 1977); subjekto ir tiesioginio objekto apibrėžimo apmatas skaitytojas ras minėtame rinkinyje, plg. Holvoet & Semėnienė (2005). Straipsnyje pateikiama keletas minčių dėl žemesnių gramatinių funkcijų — netiesioginių ir tolimesnių (*oblique*) objektų skirstymo. Be to, aptariami kai kurie subjekto ir tiesioginio objekto paskyrimo neryškumo atvejai.

Anksčiau (2005) iškeltas ir čia toliau plėtojamas prielaidas galima suformuluoti taip:

- (i) gramatinės funkcijos atspindi predikacijos argumentų hierarchiją, paremtą semantiniais ir pragmatiniais vaidmenimis; ši hierarchija yra užprogramuota leksikoje, ji lemia, kurie tam tikro veiksmožodžio argumentai įgis subjekto, tiesioginio objekto ir t. t. statusą;
- (ii) gramatiniu lygmeniu gramatinių funkcijų hierarchiją atspindi empiriškai nustatoma ir verifikuojama vardažodžių hierarchija, kuri lemia atskirų funkcijų santykinį sintaksinį aktyvumą;
- (iii) vardažodžių hierarchiją morfosintaksiniu lygmeniu atspindi linksnių hierarchija, taigi supaprastinus pagrindines gramatines funkcijas — subjektą ir tiesioginį objektą — galima sieti su tam tikrais linksniais.

¹ Už vertingas diskusines pastabas dėkoju šio rinkinio bendraautoriams, ypač Rolandui Mikulskui. Žinoma, prisiimu išskirtinę atsakomybę už straipsnyje iškeltas mintis.

Kadangi subjekto ir tiesioginio objekto pozicijas — aukščiausias pozicijas vardažodžių hierarchijoje — morfosintaksinėje linksnių hierarchijoje atspindi vardininko ir galininko linksniai, linksnio kriterijų priimame kaip vieną pagrindinių formalių subjekto ir tiesioginio objekto požymių. Tačiau linksnių hierarchijoje aukščiau esantys linksniai gali būti „užtemdyti“, užrašant ant viršaus semantinį (kvantifikacinę charakteristiką teikiantį, bet su vardažodžio semantiniu vaidmeniu nesusijusį) linksnį: veiksmožodis *gerti* struktūriškai priskiria galininko linksnį, bet esant papildomai kvantifikacinei reikšmei jį pakeičia kilmininkas, pvz., *išgėriau arbatos*. Todėl į subjekto ir tiesioginio objekto kategorijas tenka įtraukti kai kuriuos alternatyvius žymėjimo būdus. Visų pirma reikia atsižvelgti į neapibrėžto kiekio ir neiginio kilmininką, kuris alternuoja su subjekto vardininku ir objekto galininku. Tradiciniuose lietuvių kalbos gramatikos aprašuose faktiškai daroma prielaida, kad esant papildomam semantiniam žymėjimui kilmininkas pakeičia kitus linksnius, tačiau šio pakeitimo padariniai pripažįstami nenuosekliai, pavyzdžiui, *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* veiksnys apibrėžiamas pagal „tarpusavio sąsają“, t.y. finitinio veiksmožodžio derinimas su veiksmiu laikomas esminiu jo požymiu, todėl tik vardininko linksnį turintis argumentas ten pripažįstamas veiksmiu (plg. šiame rinkinyje Holvoet pp. 26–28), nors, antra vertus, galininką tiesioginio objekto pozicijoje keičiantis kilmininkas pripažįstamas tiesioginiu papildiniu. Holvoet & Mikulskas (2005) išdėstytoje koncepcijoje subjekto funkcija paskiriama vardininkui sakinyje (1), kilmininkui sakinyje (2) ir prielinksniam junginiui sakinyje (3):

- (1) *Jonas skaitė laikraštį.*
- (2) *Atėjo svečių.*
- (3) *Ant kiekvieno staliuko stovėjo po kavos puodelį.*

Panašiai tiesioginio objekto statusas siejamas su struktūriniu galininko linksniu. Šis linksnis taip pat gali būti užtemdytas, užrašant ant viršaus semantinį linksnį, todėl tiesioginio objekto statusas paskiriamas galininkui sakinyje (4), kilmininkui sakinyje (5) ir prielinksniam junginiui sakinyje (6):

- (4) *Tėvas skaito laikraštį.*
- (5) *Tėvas dar neskaitė laikraščio.*
- (6) *Sumokėjau kiekvienam po du litus.*

Šis žymėjimo sutapimas, apimantis intranzityvinį subjektą ir tranzityvinį objektą, kartais apibūdinamas kaip „ergatyvinio tipo taisyklė“ (*ergative pattern*, plg. Moravcsik 1978); jis remiasi semantinio vaidmens („objekto“ arba, Gruberio ir Jackendoffo terminais tariant, „temos“) tapatumu. Tranzityviniam subjektui jis netaikomas — ši sintaksinė pozicija nuosekliai siejama su žymėjimu vardininku.

Aišku, kad ši analizė remiasi jau įžangoje minėtu principu, jog gramatinių funkcijų pasiskirstymas yra užfiksuotas leksikoje, o gramatinių funkcijų pasiskirstymas sakinyje yra šio leksiškai užfiksuoto pasiskirstymo projekcija. Atsiribojus nuo atvejų, kai veiksmožodis turi kelias reikšmes, su kuriomis siejami skirtingi valentingumo modeliai, ir nuo argumentų raiškos alternacijos atvejų, apie kuriuos trumpai užsiminsime vėliau, subjekto, objekto ir pan. pasiskirstymas yra vienas ir tas pats. Todėl konstatuodami, kad *skaityti* ir *sumokėti* prisijungia galininku žymimą tiesioginį objektą, darome prielaidą, kad sakiniuose (5) ir (6) kilmininkas ir prielinksninis junginys perima galininko funkcijas ir žymi tą pačią gramatinę funkciją. Kitas mūsų prielaidos padarinys yra tas, kad daugelyje sakinių reikia postuluoti nulinius subjektus: kadangi veiksmožodis *kratyti* prisijungia vardininko subjektą, sakinyje (7) turime postuluoti nulinį subjektą, turintį semantinę interpretaciją, bet neturintį fonetinės realizacijos:

- (7) *Staiga lėktuvą pradėjo kratyti.*

2.1. Subjekto paskyrimo neryškumai

Turint omenyje, kad semantinis kriterijus, lemiantis semantinio linksnio įvedimą į struktūrinio linksnio poziciją, pavyzdžiui, neigimas arba neapibrėžta kvantifikacija, gali kai kurių leksinių vienetų atveju pasireikšti nuosekliai, visiškai užtemdydamas struktūrinį linksnį, pvz., *pakanka laiko, trūksta lėšų* (abiem atvejais galima postuloti neapibrėžto kiekio kilmininką, primestą veiksmožodžių inherentinės

kiekybinės reikšmės), reikia pripažinti ir kai kuriuos nealternuojančius kilmininko subjektus. Tam tikrų problemų atsiranda, pavyzdžiui, kai reikia apibrėžti kilmininko su veiksmažodžiu *reikia* statusą:

(8) *Tėvui reikia tavo pagalbos.*

Galimos dvi parafrazės su būdvardžiu *reikalingas*, rodančios skirtingas subjekto paskyrimo galimybes, bet savo nežymėtoje realizacijoje temos statusą paprastai priskiriančios gyvam situacijos dalyviui — *tėvui*. Žinoma, šios parafrazės subjekto identifikacijai sakinyje (8) negali turėti lemiamos reikšmės:

(9) *Tėvui reikalinga tavo pagalba.*

(10) *Tėvas yra reikalingas tavo pagalbos.*

Naudinga pastebėti, kad naudininko komplementas nežymėtoje teminėje-reminėje struktūroje yra aukščiau iškeltas (ir paprastai užima pirmą poziciją sakinyje) negu vardininko. Tačiau subjekto funkcijai artimi naudininkai sudaro atskirą problemą, prie kurios grįšime vėliau. Kol kas sutelkime dėmesį į konstrukcijas su kilmininko komplementais. Čia pirmiausia reikia išnagrinėti tokius pavyzdžius:

(11) *Į kiemą privažiavo svečių.*

(12) *Kiemas privažiavo svečių.*

Veiksmažodis *važiuoti* atveria sintaksinę poziciją vardininkui (*svečiai važiuoja*), bet kvantifikacinė reikšmė, įvedama priešdėlio *pri-*, primeta nuoseklų žymėjimą kilmininku (*privažiavo svečių*), kuris užtemdo struktūrinį linksnį. Tačiau kai tokiam komplementui (kuris sakinyje (11) atlieka subjekto funkciją) tenka konkuruoti su vardininko komplementu, kaip kad sakinyje (12), jis iš pirmo žvilgsnio konkurenciją pralaimi. Žodis *kiemas* iš pažiūros turi visus įprastus subjekto požymius, nors paradigmintis sakinių (11) ir (12) santykis verčia susimąstyti. Ar vardininko pasirodymas sakinyje (12) keičia kvantifikuojamo agento (tiksliau — agento-muverio) *svečių* statusą, t. y. ar keičia jo semantinį vaidmenį ir jo gramatinę funkciją taip, kad tarp abiejų kilmininkų negalima nustatyti paradigminio santykio? Žinoma, linksnio tapatumas dar nereiškia funkcijos tapatumo: tas pats kiekio kilmininkas žymi

subjektą konstrukcijoje *pribėgo vandens* ir tiesioginį objektą konstrukcijoje *pripyłė vandens*. Tačiau *svečių* sakinyje (12) laikyti tiesioginiu objektu turbūt nenorės niekas. Galimas daiktas tuo pačiu linksniu, be intranzityvinio subjekto ir tiesioginio objekto, gali būti žymima dar ir trečia (tolimesnio objekto?) funkcija.

Semantinio vaidmens požiūriu, žodis *kiemas*, nepaisant pasikeitusios jo gramatinės funkcijos sakinyje (12), tebėra „lokatyvas“. Todėl galėtų atrodyti, kad ir žodis *svečių* abiem atvejais turi tą pačią funkciją. Tačiau ši sakinių pora iliustruoja argumentų raiškos alternaciją, Lenartaitės (2007) straipsnyje plačiau aptariamą reiškinį. Šis alternavimas apima ir tokius literatūroje plačiai aptartus atvejus:

(13) *Musės apspito medų.*

(14) *Medus apspito musėmis.*

(Pavyzdys iš Lenartaitė 2007: 31.)

Tokia alternacija akivaizdžiai siejama su subjekto paskyrimo skirtumu, todėl logiška panašią subjekto paskyrimo alternaciją išvelgti sakiniuose (11) ir (12). Tuomet reikėtų manyti, kad sakinyje (12) subjektas yra *kiemas*, o sakinyje (11) — *svečių*. Beje, šiuo, kaip ir tipinių alternacijų atveju, pasireiškia būdingas lokatyvinės reikšmės pokytis, kurį rodo holistinė lokatyvinio daiktavardžio *kiemas* referento interpretacija sakinyje (12) (t. y. jis suvokiamas, kaip apimtas veiksmo). Į šiuos skirtumus pirmasis atkreipė dėmesį Stephenas Andersonas (1971) (dar plg. Levin & Rappaport Hovav (2005: 209 ir t.t.). Tačiau morfosintaksiškai šis alternacijos atvejis nėra toks ryškus, kaip (13) ir (14). Pastarojoje sakinių poroje abu vardažodžiai — *musės* sakinyje (13) ir *medus* sakinyje (14) — turi aiškius morfosintaksinius subjekto požymius, kurie gali būti priešpriešinami objektiniam žymėjimui. Sakinių poroje (11) ir (12) taip pat turime tam tikrą alternaciją, bet gramatinių funkcijų paskyrimo priešprieša juose nėra tokia ryški, mat yra temdoma galimo paradigminio abiejų kilmininkų santykio. Šiuos dalykus prisiminsime vėliau aptardami objektus.

2.2. Tiesioginių objektų problema

Čia susiduriame su panašiomis problemomis, kaip ir subjekto atveju. Su galininku alternuojantį kilmininką pripažįstame tiesioginiu papildiniu, bet kaip traktuoti nealternuojančius kilmininkus? Kai kuriais atvejais reikia daryti prielaidą, kad kilmininko vartojimą lemiantis semantinis faktorius veikia nuosekliai ir alternacijos, rodančios galininko ir kilmininko paradigminį santykį, nėra:

(15) *Mama kepa blynus.*

(16) *Mama prikepė blynų.*

Pastarajame pavyzdyje priešdėlio *pri-* išreikšta kiekybinė charakteristika blokuoja galininko vartojimą. Šiuo atveju nekyla abejonių, kad kilmininko vartojimo motyvacija yra būtent kiekybinė (partityvinė) reikšmė. Kitais atvejais kilmininko vartojimą lemiantis semantinis veiksnys gali būti sunkiau artikuliuojamas, bet tai dar nereiškia, kad jį reikėtų neigti. Pavyzdžiui, kilmininkas vartojamas su tokiais veiksmažodžiais, kaip *bijoti* arba *vengti*:

(17) *Jonas vengia senų draugų.*

(18) *Raudonkepuraitė bijojo vilko.*

Autoritetingai teigti, kad anksčiau šio kilmininko vartojimu pasireiškusių abliatyvinės reikšmės jau nebeliko, niekas negalėtų. Kita vertus, ar tokia kilmininko reikšmė griežtai skirtusi nuo partityvinio kilmininko? Juk gerai žinoma, kad prie partityvinio kilmininko klestėjimo baltų ir slavų kalbose yra prisidėjęs indoeuropiečių abliatyvo sutapimas su kilmininku, todėl partityvinę reikšmę būtų galima laikyti abliatyvinės reikšmės atmaina, panašiai kaip neiginio kilmininkas laikomas partityvinio kilmininko atmaina.

Taigi tarkime, kad ir šiuo atveju turime ypatingą semantinę motyvaciją, kuri lemia kilmininko vartojimą galininko vietoje, ir kad už šio kilmininko slypi tiesioginis objektas. Tokia prielaida neturėtų stebinti, turint omenyje, kad šie objektai yra vieninteliai, einantys su minėtais veiksmažodžiais. Taigi kodėl jų nelaikyti tiesioginiais objektais, panašiai kaip *vaikus* konstrukcijoje *mylėti vaikus*? Beje, panašus klausimas

kyla nagrinėjant konstrukcijas *padėti draugui, pasitikėti draugu*, bet šių atvejų kol kas nenagrinėsime; pirmiau pasistenkime susidoroti su kilmininko objektais. Atrodo, kad kilmininko objektus laikyti tiesioginiais objektais yra ypač natūralu todėl, kad dėl vienokių ar kitokių kilmininko ir galininko alternacijų dalį kilmininko objektų vis tiek tenka pripažinti tiesioginiais objektais. Įsitikinimą, kad alternavimas su galininku tikriausiai nėra būtina tokio pripažinimo sąlyga, stiprina substitucijos testas, kai distributyvinė konstrukcija su prielinksniu *po* gali pakeisti nealternuojantį kilmininko objektą, plg. (19) ir (20), o juk ši substitucija paprastai yra pritaikoma tiesioginiams (galininko), bet ne kitiems objektams, plg. (21) ir (22):

- (19) *Ar nori obuolio?*
- (20) *Ar norite po obuolį?*
- (21) *Jie atstovauja kažkokiai naujai partijai.*
- (22) **Kiekvienas atstovauja po vieną partiją.*

Tarp įdomesnių kilmininko objekto atvejų reikia paminėti konstrukcijas su priešdėlio *pri-* veiksmažodžiais:

- (23) *Jis pripylė vyno į taurę.*
- (24) *Jis pripylė taurę vyno.*

Tokio tipo alternacijos buvo minėtos aukščiau, kalbant apie subjektų žymėjimą. Ir sakinių (23) ir (24) porą reikia sieti su akivaizdesniais argumentų raiškos alternacijos atvejais, kai objekto statusas paskiriamas skirtingiems tapataus įvykio dalyviams — arba muveriui, arba lokatyvui:

- (25) *Mama tuo purkštuku kasdien purškia vandenį ant gėlių lapų.*
- (26) *Mama tuo purkštuku kasdien purškia vandeniu gėlių lapus.*

Postuluojuant panašų objekto paskyrimo skirtumą, sakinyje (23) kilmininkas *vyno* laikytinas tiesioginiu objektu, ir jis būtų kitokios prigimties nei jo atitikmuo sakinyje (24), kur jis, iš pažiūros, pralaimi konkurenciją dėl tiesioginio objekto statuso su galininku *taurę*. Tačiau sakinio (24) analizė nėra tokia paprasta ir vienareikšmiška, kaip iš

pirmo žvilgsnio atrodo. Panašiai kaip sakinių (11) ir (12) poros atveju, ir šiuokart kyla pagunda išvelgti paradigminį santykį tarp kilmininku žymimų vardažodžių (*vyno*). Be to, čia verta atsižvelgti ir į kitus įdomius reiškinius.

Iš pirmo žvilgsnio *taurę* sakinyje (24) yra pilnavertis objektas: jis gali eiti vieninteliu objektu (27) ir tapti subjektu pasyvinėje konstrukcijoje (28):

(27) *Šeimininkas jau pripylė taures.*

(28) *Taurės jau pripiltos.*

Bet kartu reikia pastebėti, kad *taurę* galima suvokti ir kaip kvantifikatorių, kurį praleidus lieka užbaigta konstrukcija *pripylė vyno*. Verta atkreipti dėmesį, kad su priesagos *pri-* veiksmažodžiais, be dažniausiai vartojamo kilmininko objekto, dažnai dar vartojami galininku žymimi vardažodžiai, kurie kartais elgiasi kaip autonominiai objektai, bet kartais ir kaip kilmininko vardažodį specifikuojantys kvantifikatoriai, plg.:

(29) *Šeimininkė prikepė blynų.*

(30) *Šeimininkė prikepė visą keptuvę blynų.*

Kai šis vardažodis elgiasi kaip autonominis objektas, susidaro įspūdis, kad turime reikalą su alternacija (kaip su veiksmažodžiu *pripilti* aukščiau pateiktuose pavyzdžiuose), bet kitais atvejais galininkas turi mažesnę autonomiją ir atrodo artimesnis kvantifikatoriui, plg.:

(31) **Šeimininkė prikepė keptuvę.*

(32) **Keptuvė jau prikepta.*

Galima pagrįstai teigti, kad sakinyje (24) yra dvireikšmis: *taurę* galima traktuoti arba kaip kvantifikatorių vienos daiktavardinės frazės rėmuose (plg. anglų *a tumblerful of wine*), arba kaip autonominį objektą (žodis *taurę* tuomet žymį indą, o ne kiekį). Abiem atvejais turime skirtingas sintaksines interpretacijas ir skirtingas reikšmes. Tačiau atsižvelgiant į konstrukcijų su priesagos *pri-* veiksmažodžiais visumą, negalima ignoruoti ypatingų bruožų, kurie (24) tipo sakinius skiria nuo tipinių alternacijos atvejų (juos iliustruoja sakinių (25) ir (26) pora) — morfologinio kilmininko objekto panašumo į (23) tipo

sakinių tiesioginį objektą ir su skirtingu intensyvumu pasireiškiančių galininko objekto nevisiškos autonomijos požymių. Prie šio klausimo dar turėsime progos grįžti vėliau.

Dabar pereikime prie visai kitokio tipo objekto paskyrimo neryškumo atvejo — konstrukcijos su veiksmožodžiu *prašyti*, kurią būtų galima apibūdinti kaip ditranzityvią:

(33) *Jis prašė tėvo pagalbos.*

Šios konstrukcijos kilmininko *tėvo* alternavimas su galininku (*prašė tėvą pagalbos*) galėtų rodyti, kad šis vardažodis joje yra tiesioginis objektas. Visgi čia sunku išvengti kai kurių keblių klausimų. Jeigu atsitiktinai ir šiuo atveju (kaip, tarkime, konstrukcijoje *bijoti vilko*) šalia kilmininko *tėvo* nebūtų paliudytas galininkas *tėvą*, ar ir tuomet tvirtintume, kad *tėvo* yra tiesioginis objektas? Beje, šis klausimas yra pagrįstas net ir tuomet, jeigu atsižvelgiame į galininkinio varianto buvimą. Mat nėra aiškaus reikšmės skirtumo, kuris leistų abi konstrukcijas sutapatinti aiškinant linksnio vartojimo skirtumą objekto kvantifikavimo skirtumais (kaip, pavyzdžiui, konstrukcijų *išgėrė vandenį* ir *išgėrė vandens* atveju). Tai veikiau yra dvi skirtingos konstrukcijos, todėl reiktų pamėginti konstrukciją (33) apibūdinti atskirai. Atskirai nagrinėjant konstrukciją su dviem kilmininkais, kyla klausimas, ar galima rasti kokių nors semantinių kriterijų, kurie leistų nustatyti tiesioginį objektą. Reikia dar atsižvelgti į konstrukcijas, kuriose atskirai paėmus ir vienas, ir kitas objektas galėtų būti laikomas tiesioginiu objektu:

(34) *Jonas prašė tėvą / tėvo, kad siųstų jam pinigų.*

(35) *Jonas vėl atėjo prašyti pagalbos.*

Būtų galima pamėginti semantinės analizės keliu nustatyti, kuris argumentas *a priori* turėtų teisę pretenduoti į tiesioginio objekto statusą. Jeigu atsakymo ieškotume semantinių vaidmenų konfigūracijos lygmeniu, tai, žinoma, būtume linę šį sintaksinį statusą sieti su „objekto“ (Fillmore'o prasme) arba „temos“ (*theme* Gruberio ir Jackendoffo prasme) statusu. Iš tyrėjo perspektyvos „temos“ nustatymas didžia dalimi priklauso nuo jo pasirinkto semantinės dekompozicijos kelio, bet ir iš pačios kalbos faktų perspektyvos teminio argumento pasirinkimas gali įvairuoti.

Pavyzdžiui, Heidi Harley (2003) anglų kalbos naudininko alternaciją (*give John a book vs. give a book to John*) aiškina dviem skirtingomis įvykio struktūromis: [x cause [y have z]] ir [x cause [z go [to y]]], kuriomis remiantis kaip teminis argumentas gali būti suvokiamas ir „netiesioginis objektas“ (*John*), ir „tiesioginis objektas“ (*a book*). Tokią dvejopą semantinę dekompoziciją būtų galima taikyti ir konstrukcijai su veiksmažodžiu *prašyti*: „x stengiasi pasiekti, kad y duotų z“ arba „x stengiasi gauti z iš y“. Tai leistų arba prašymo adresatą, arba prašymo objektą suvokti kaip teminį argumentą ir paaiškintų ne tik tiesioginio objekto paskyrimo skirtumus skirtingose kalbose, plg. (36) ir (37), bet ir dvejų konstrukcijų buvimą vienoje kalboje (38 a, b):

- (36) latvių
Jānis lūdza tēvam naudu.
- (37) lenkų
Janek poprosił ojca o pieniǎdze.
- (38a) nyderlandų
Jan vroeg zijn vader om geld.
 ‚Jonas prašė tėvo pinigų.‘
- (38b) *Jan vroeg geld aan zijn vader.*
 ‚Jonas prašė pinigų iš tėvo.‘ (paraidžiui ‚tėvui‘)

Dvejopo teminio argumento (*theme*) ir tiesioginio objekto paskyrimo galimybė šiuo atveju yra dar akivaizdesnė nei davimo tipo veiksmažodžių atveju (kai bent jau Europos kalbose vartojamos konstrukcijos vis dėlto yra gana vienodos), taigi apriorinių prielaidų dėl semantiškai pagrįsto tiesioginio objekto paskyrimo kalbamojoje konstrukcijoje daryti negalima. Pridurkime, kad ši dvejopo tiesioginio objekto paskyrimo galimybė gali vesti ne tik prie alternacijų, kaip ką tik parodyta, bet ir prie to paskyrimo neryškumo vienoje ir toje pačioje konstrukcijoje, kaip kad esti lotyniškame pavyzdyje (39) su veiksmažodžiu *rogare* vartojant *accusativus duplex*:

- (39) lotynų
Otium divos rogat in patenti / prensus Aegaeo (Horacius, *Odos* ii.16.1,2) „žmogus, (audros) užkluptas atviroje

Egėjo jūroje, prašo dievų ramybės“. (Allen & Greenough 1903: 246)

N. A. Collingėas (1985: 11–15), išnagrinėjęs kategorinės gramatikos aparato tinkamumą objekto identifikavimui, prieina prie išvados, kad sudėtinių operatorių (tarkime, *prašo pinigų, prašo Jono*) galima apibrėžti kiek tik nori, bet įtikinamas kombinacijas riboja kalbos morfosintaksinė struktūra — nominatyvinė arba ergatyvinė. Ir lietuvių kalboje, kurioje tranzityvinio sakinio modelis yra nominatyvinis, analizuojant sakinį *Jonas skaito knygą* operatorius *skaito knygą* atrodo įtikinamesnis nei *Jonas skaito*. Kaip rodo šis pavyzdys, kalbos morfosintaksinė kalbos struktūra lengvų ir intuityviai įtikinamų sprendimų gali pateikti tik subjektą skiriant nuo objekto (ar objektų). Bet kaip su objektų tarpusavio skyrimu? Esant daugybei dekompozicijos ir kategorinės analizės galimybių, ir šiuo atveju aprioriniai sprendimai atrodo įtartini, todėl prieš ką nors nusprendžiant būtų naudinga rasti kokių nors įrodymų pačioje morfosintaksinėje kalbos struktūroje.

Jeigu subjekto sąvoka lietuvių kalboje remiasi nominatyvinės linksnių žymėjimo sistemos (*nominative case marking system*) pamatine konfigūracija „vardininkas : galininkas“, tai atrodo logiška ir tiesioginio objekto sąvoką sieti su šia konfigūracija. Pirmas šios nuostatos padarinys yra tas, kad tiesioginio objekto statuso paskyrimas struktūrose be vardininko yra abejotinas (žr. 4 skyriuje). Antra, nustačius tiesioginį objektą, belieka tik šio statuso negavusius argumentus bendrai apibūdinti kaip „tolimesnius“ (*oblique*) komplementus. Vienintelis dalykas, kuris gali sutrikdyti šią paprastą tiesioginio objekto nustatymo procedūrą, yra jo požymių pasiskirstymas per kelis komplementus. Ditransityvinė sakinio (39) konstrukcija yra ryškiausias šio reiškinių pavyzdys: galininkas — pagrindinis tiesioginio objekto skiriamasis požymis — priskiriamas dviem veiksmažodžio *rogare* komplementams (*rogat otium divos*). Tačiau nesunku pastebėti, kad ta pati ditransityvinė konstrukcijos problema kyla ir sakinyje (33). Užuo tokiomis atvejais *ad hoc* kūrus tiesioginio objekto nustatymo taisyklės, norime pasiūlyti operuoti ditransityvumo sąvoka ir įsivesti „antraeilio“ tiesioginio objekto terminą. Be to, tam tikrą ditransityvumą siūlome išvelgti ir konstrukcijose su naudininko

objektu (tokiose kaip toliau pateikiamas pavyzdys (43)). Iš pirmo žvilgsnio neaiški tokio sprendimo motyvacija paaiškės išnagrinėjus 4 skyriuje naudininko argumentų statusą intransityvinėse konstrukcijose.

2.3. Netiesioginiai ir antraeiliai objektai

Daugelyje kalbų be „tiesioginių objektų“ skiriami ir „netiesioginiai objektai“, kuriuos galima apibūdinti kaip recipiento arba eksperiencerio objektus ir kuriuos iliustruoja tokios konstrukcijos, kaip:

(40) anglų

John gave Mary some flowers,

(41) vokiečių

Sie erzählte dem Kind ein Märchen.

Šių pavyzdžių postverbiniai objektai skiriami nuo „tolimesnių“ objektų, kurie, tarkime, anglų kalboje reiškiami prielinksninėmis konstrukcijomis ir gramatikose įvardijami bendru pavadinimu *oblique*. Literatūroje jau seniai pastebima, kad minėtų konstrukcijų apibūdinimas įsivedant netiesioginio objekto sąvoką yra probleminis. Formaliai daiktavardinės frazės *Mary* ir *some flowers* angliškame pavyzdyje niekuo nesiskiria, ir sunku pasakyti, kodėl *Mary* neturėtų būti tiesioginis objektas. Pagaliau anglų kalbos vartotojų daugumai tik šis objektas gali tapti atitinkamos pasyvinės konstrukcijos subjektu (plg. Farrell 2005: 21–28):

(42) *Mary was given some flowers (by John).*

Todėl nestebina reliacinės gramatikos šalininkų teiginys (pavyzdžiui, plg. Perlmutter & Postal 1983b: 63–64), kad *Mary* čia yra tiesioginis objektas (iškeltas iš netiesioginio objekto pozicijos konstrukcijoje *John gave some flowers to Mary*), o *some flowers* yra vadinamasis *chômeur* (pranc., bedarbis; šiuo terminu reliacinėje gramatikoje vadinamas gramatinės funkcijos netekęs vardažodis). Žinoma, *chômeur* sąvoka yra reikšminga tik reliacinės gramatikos aparato rėmuose, todėl platesnio pritarimo galėtų sulaukti teiginys, kad sakinio (40) konstrukcija yra ditransityvi. Ar toks apibūdinimas tinka ir vokiškai konstrukcijai (41), ir, kas mums šiuo metu svarbiausia, lietuviškai konstrukcijai (43)?

(43) *Jonas davė Birutei gėlių.*

Lietuviškoje gramatinėje tradicijoje taip suprantami „netiesioginiai objektai“ neskiriami, nes aukščiau minėti „tolimesni“ (*oblique*) objektai lietuvių kalboje nėra išimtinai tik prielinksniniai, bet dažnai reiškiami ir linksniais, o griežtai priešpriešinti naudininko objektus, tarkime, įnagininko objektams *a priori* nėra pagrindo. Todėl pirmiausia reikia atsakyti į klausimą, ar lietuvių kalboje apskritai yra tikslinga „netiesioginį objektą“ skirti nuo „tolimesnių“ objektų, ir jeigu taip, tai kokiu kriterijumi toks skyrimas galėtų būti pagrįstas. Toliau kalbėdami apie netiesioginius objektus vartosime šį terminą siaurąja prasme, atitinkančia angliško termino *indirect object* reikšmę, o ne plačiąja prasme, kaip įprasta lietuviškoje terminologijoje, kai jis apima ir tolimesnius (*oblique*) objektus.

Darbuose, kuriuose buvo įsivesta vardažodžių prieinamumo hierarchijos sąvoka, kaip akivaizdus dalykas priimamas ir tiesioginių bei netiesioginių objektų skyrimas, nes daugelyje kalbų netiesioginis objektas sintaksiniais ir morfosintaksiniais bruožais nuo tolimesnių (*oblique*) objektų ryškiai skiriasi, šiuo atžvilgiu užimdamas tarpinę poziciją tarp tiesioginio objekto ir pastarųjų. Pavyzdžiui, anglų kalboje netiesioginis objektas gali būti (nepaisant jau minėtų interpretacinių sunkumų) apibrėžiamas kaip objektas, įeinantis į „dvigubo objekto konstrukciją“ (*double object construction*) tokio tipo sakinyje, kaip *John gave Mary some flowers*, ir argumentų raiškos alternacijos ryšiu (dėl šios sąvokos plg. Lenartaitė 2007) susijęs su prielinksnio *to*-konstrukcija atitinkamame sakinyje *John gave some flowers to Mary*. Tokia išankstine sintaksine ir morfosintaksine analize išskirtas vienetas tiriamas taikant testus, turinčius atskleisti jo poziciją vardažodžių prieinamumo hierarchijoje, ir jų rezultatai pasirodo reikšmingi. Tačiau nemanoma, kad tokia pozicija vardažodžių hierarchijoje visada turi būti išskirta. Neatmetama galimybė, kad kai kuriose kalbose veiksmažodinių kompleksų diferenciacija gali būti ir mažesnė, t. y. subjektas > tiesioginis objektas > tolimesni objektai.

Trūkstant paprastų ir akivaizdžių kriterijų, kuriais remiantis be tiesioginių ir tolimesnių objektų galėtume skirti dar ir netiesioginius

objektus, nelabai aišku, ką reikėtų tirti, t. y. kaip formaliai reikėtų išskirti vieneta, kurio atskirą poziciją vardažodžių prieinamumo hierarchijoje empiriniai testai turėtų arba patvirtinti, arba paneigti. Konkrečiai imant lietuvių kalbą, tenka konstatuoti, kad tokios sintaksinių ir morfosintaksinių požymių samplaikos, kuri anglų, prancūzų ir kitose kalbose leidžia išskirti netiesioginius objektus, joje nėra. Žodžių tvarka, kuri anglų arba prancūzų kalbose tokiam skyrimui teikia tvirtą argumentą (pavyzdžiui, anglų kalboje tik netiesioginiai objektai gali stovėti tarp veiksmožodžio ir tiesioginio objekto, plg. *gave Mary the flowers*, bet **put on the table the vase*), lietuvių kalboje dėl savo laisvo pobūdžio negali būti griežtu skiriamuoju kriterijumi, nors gali pateikti tam tikrų orientacinių nuorodų, į kurias toliau deramai bus atsižvelgta. Anglų kalboje tiek tiesioginis, tiek ir netiesioginis objektas nuo kitų komplementų skiriasi dar ir tuo, kad pirmieji niekuomet nereiškiami prielinksninėmis konstrukcijomis, o tai leidžia konstrukcijas *gave Mary the flowers / gave the flowers to Mary* aiškiai skirti nuo tokių konstrukcijų, kaip *attributed this saying to Confucius, convicted John of treason* ir pan. Lietuvių kalboje atitinkamas naudininko objektas neturi tokio ryškaus skiriamąjo požymio: pavyzdžiui, šalia naudininko objektų čia egzistuoja ir įnagininko objektai (*įtaria buhalterį nesąžiningumu*). Ar linksnio skirtumo užtenka, kad pripažintume naudininko objektus atskiru objektų tipu? Toks grynai morfologinis kriterijus netiesioginių objektų skyrimui gali atrodyti pernelyg menkas. Tačiau jis nėra atmestinas, nes, kaip buvo pabrėžta išangoje, sintaksinę vardažodžių hierarchiją atliepia morfosintaksinė linksnių hierarchija.

Be abejo, linksnio kriterijus visada turi būti taikomas atsargiai ir racionaliai, kartu su kitais kriterijais. Tai yra akivaizdu, pavyzdžiui, nustatant vardininku ir galininku žymimas vardažodžių sintaksines funkcijas. Niekas neneigia, kad šie linksniai gali atspindėti subjekto ir objekto statusą, bet kartu negalima paneigti ir aplinkybinių vardininkų (*Jis serga jau antri metai*) bei galininkų (*Šiandien dvi valandas važiauvau į darbą*) buvimo.

Siūlymas pasvarstyti, ar verta lietuvių kalboje iš kitų objektų tarpo išskirti naudininkų objektus, atitinkančius anglų, prancūzų ir kitų kalbų netiesioginius objektus, gali būti motyvuojamas dvejopai.

Pirmasis motyvas yra tipologinis. Kadangi vienose kalbose netiesioginis (recipiento / eksperiencerio) objektas reikšmingai skiriasi nuo kitų, tolimesnių, objektų, turime pagrindo tirti, ar toks skyrimas yra prasmingas ir kitose kalbose, nedarydami, žinoma, išankstinės prielaidos, kad konkrečioje kalboje taip ir turi būti.

Antra, recipiento / eksperiencerio objektai akivaizdžiai išsiskiria teminėje-reminėje hierarchijoje. Tokie objektai labai dažnai teminės-reminės struktūros atžvilgiu nežymėtoje sakinio realizacijoje užima poziciją prieš tiesioginį objektą, o kiti veiksmožodžio komplementai tik žymėtose realizacijose gali tokią poziciją užimti. Plg. (44) ir (45): sakiny (44) yra visiškai neutralus, o (45) reikalauja kontrastinio žodžio *buhalterj* kirčio, rodančio jo reminį statusą:

(44) *Jonas padovanojo Birutei gėlių.*

(45) *Jonas įtaria nesąžiningumu buhalterį.*

Tai rodo, kad konfigūracija „subjektas — recipiento objektas — tiesioginis objektas“ yra ypatinga ir skiriasi nuo kitų konfigūracijų su tiesioginiais objektais. Šis faktas nekliudo apibendrinant pasakyti, kad tiesioginis objektas dažniausiai atspindi nežymėtąją antrinę temą. Iš tiesų jis šiuo požiūriu pralaimi konkurenciją tik su recipiento objektu, kuris vienoje specifinėje konfigūracijoje išstumia jį iš šios gramatika-lizuotos antrosios temos pozicijos.

Kokiu būdu siūlymą naudininko objektus traktuoti kaip išskirtinius suderinti su anksčiau suformuluotu principu, kad semantiškai motyvuotą veiksmožodžio argumentų hierarchiją atliepiančias gramatines funkcijas sintaksiniu ir morfosintaksiniu lygmeniu savo ruožtu atliepia vardažodžių prieinamumo hierarchija?

Su vardažodžių prieinamumo hierarchija sietinų lietuvių kalbos morfosintaksinių (linksnių atrakcijos) reiškinių empiriniai tyrimai (Čižik 2003: 1–17) neatskleidžia labai ryškių skirtumų žemesnėje linksnių gramatinės hierarchijos zonoje. Jie tik rodo esant ryškią skirties liniją tarp kilmininko bei naudininko ir įnagininko (taip pat ir vietininko, nors šis linksnis į tyrimą nebuvo įtrauktas). Tokių tyrimų rezultatai aiškiai atskiria gramatinės linksnių hierarchijos „viršūnę“ bei parodo tam tikro slenksčio (*cut-off point*), žyminčio periferinės zonos pradžią,

buvimą; konkrečiai kalbant, šis slenkstis skiria įnagininką nuo aukščiau hierarchijoje esančių linksnių. Tačiau, kaip rodo tie patys tyrimai, kilmininko ir naudininko linksnių morfosintaksinės savybės taip ryškiai nesiskiria. Kaip tuomet pateisinti naudininko objekto skyrimą nuo tolimesnių objektų?

Kilmininko objektų problema jau buvo aptarta aukščiau, bet dabar, sprendžiant netiesioginio objekto klausimą, prie jos vėl tenka grįžti. Kilmininko objektai, kaip jau minėta, pasirodo arba kaip „akivaizdžių“ tiesioginių objektų (partityvinės reikšmės) variantai, arba tiesioginių objektų paskyrimo neryškumo atvejais. Netiesioginių objektų kontekste svarbu paminėti jau anksčiau aptartas konstrukcijas su tokiais veiksmažodžiais, kaip *prašyti*. Palyginkime:

(46) *Jonas prašė tėvą / tėvo pinigų.*

(47) *latvių*

Jānis lūdza tēvam naudu.

Iš pažiūros tokį morfosintaksinio žymėjimo svyravimą skirtingose kalbose realizuojamoje to paties tipo konstrukcijoje, atsižvelgiant į galininką, būtų galima paaiškinti sakant, kad konkrečioje kalboje arba vienas, arba kitas objektas paskiriamas tiesioginiu, o kitas tuomet pasislenka į „netiesioginio“ objekto poziciją. Tai būtų formalus aiškinimas, ir „netiesioginis“ objektas tuomet neturėtų pastovaus funkcinio koreliato. Tačiau naudininko objektas tokį koreliatą turi: sakinyje (47) pavartotas naudininkas *tēvam* semantiškai yra labai panašus į „davimo“ veiksmažodžių naudininko objektą (žinoma, beneficentą / recipientą šiuo atveju atitinka maleficientas / antirecipientas). Šis naudininkas ir čia nežymėtoje teminėje-reminėje struktūroje užima aukštesnę poziciją už tiesioginį objektą. Tačiau kilmininkas *pinigų* sakinyje (46) negalėtų būti apibūdinamas kaip netiesioginis ta pačia prasme kaip naudininko objektas. Tad turime rinktis, ar sakysime, kad tai yra tolimesnis (*oblique*) objektas, ar kad turime reikalą su neryškaus objekto paskyrimo konstrukcija — *sui generis* ditranzityvine konstrukcija.

Tokias konstrukcijas, kaip (46), nesunku laikyti ditranzityviomis, žinoma, atsižvelgiant į faktą, kad jų objektai vis dėlto turi tam tikrų minimalių diferencinių požymių. Konstrukcijoje (46) alternatyvus

žymėjimas galininku faktiškai yra paliudytas tik pirmojo (asmeninio) objekto atveju ir galbūt neatsitiktinai. Matyt, yra kažkoks hierarchinis skirtumas tarp šių dviejų objektų, kuriuos dėl to vadinsime pirmaeiliiu ir antraeiliiu tiesioginiu objektu. Antraeilii objektą būtų galima vadinti ir pažemintuoju tiesioginiu objektu. Pastaroji sąvoka yra pažįstama iš tipologinės literatūros. Kai kuriose (pavyzdžiui, bantų) kalbose vartojamos vadinamosios „aplikacinės“ konstrukcijos, kai (paprastai neobjektinis) aktantui, pavyzdžiui, recipientui arba instrumentui, paskiriamas tiesioginio objekto statusas (veiksmažodis tuomet įgyja ypatingą aplikacinę formą), bet antrasis objektas daugeliu atvejų nepraranda objekto požymių ir gali būti laikomas pažemintuoju objektu (*demoted object*) (Farrell 2005: 97). Ir, žinoma, reikia atkreipti dėmesį į kauzatyvines konstrukcijas, kuriose dažnai kauzuojamos predikacijos agentas ir patientas išlaiko galininkinį žymėjimą net ir lietuvių kalboje, plg.

(48) *Jis šunį tą sriubą lakin.* (Fraenkel 1928: 158).

Tokiais atvejais būtų sunku išsiversti be pažemintojo objekto sąvokos. Difuzijos situacija, kuri daugelyje kalbų yra būdinga tam tikros reikšmės veiksmažodžiams su jiems būdinga argumentų struktūra (tarkime, „prašymo“ semantinės grupės veiksmažodžiams, arba kauzatyviniams veiksmažodžiams) kai kuriose kalbose gali iškilti ne tik dėl konkretaus veiksmažodžio argumentų struktūros ypatumų, bet ir į pačią argumentų struktūrą įtraukus išorinį posesorių, indoeuropiečių kalbose (kaip ir lietuvių kalboje) paprastai koduojamą naudininku ir prilyginamą netiesioginiam objektui. Tokia išorinio posesoriaus traktuotė, pavyzdžiui, yra būdinga Homero graikų kalbai:

(49) ἢ   σε   πόδας   வீπει
                              3SG.F.NOM   2SG.ACC   koja:ACC.PL   prausti:FUT,3SG
                              ‚Jinai tau nupraus kojas.‘ (τ 356)

Nors tokiais atvejais tradicinė graikų kalbos gramatika neasmeninį akuzatyvą πόδας apibūdina kaip laisvąjį „atžvilgio“ akuzatyvą (plg. Weir Smyth 1920: 360), iš tikrųjų sunku paneigti, kad jo, kaip posesumo, sintaksinę poziciją čia uzurpuoja taip pat akuzatyvu reiškiamas

išorinis posesorius $\sigma\epsilon$. Tuomet kūno dalies (posesumo) akuzatyvui atitenka pažeminto tiesioginio objekto vaidmuo (apie šias konstrukcijas plg. König & Haspelmath 1998: 561–564). Išorinio posesoriaus traktuotė yra visiškai analogiška recipiento objektams — jis įgyja arba recipiento objekto, arba pirmaeilio tiesioginio objekto (morfo) sintaksinius požymius.

Teminėje-reminėje hierarchijoje pirmaeilis tiesioginis objektas yra aukštesnis už antraeilį — tai patvirtina ir tapataus argumento kodavimas kaip netiesioginio objekto atitinkamoje latvių kalbos konstrukcijoje (47). Antraeilis tiesioginis objektas teminėje-reminėje struktūroje užima žemesnę poziciją nei pirmaeilis taip pat ir konstrukcijose su alternuojančiu objektu:

(50) *Pripylē taurē vyno.*

Alternacija šiuo atveju vyksta tarp konstrukcijos su ryškiu objekto paskyrimu (*pripilti vyno ī taurē*) ir konstrukcijos su neryškiu objekto paskyrimu (*pripilti taurē vyno*).

Ligi šiol aptartų antraeilių (pažemintų) tiesioginių objektų požymiai būtų tokie:

- (i) jie pasitaiko konstrukcijose su dviem morfosintaksiškai silpnai diferencijuotais objektais;
- (ii) jie nežymėtoje teminėje-reminėje struktūroje užima žemesnę poziciją už kitą (pirmaeilį) tiesioginį objektą ir nežymėtos žodžių tvarkos sakinyje eina po jo;
- (iii) jų kilmininkas nealternuoja su galininku.

Dabar grįžkime prie konstrukcijų su galininku ir naudininku. Jos tam tikra prasme yra panašios į ką tik aptartas konstrukcijas su dviem kilmininkais: tarp jų yra tam tikras hierarchinis skirtumas, kurį lemia aukštesnė naudininko argumento pozicija nežymėtoje teminėje-reminėje struktūroje negu galininko. Tačiau vien tik šio tipo struktūrine argumentų konfigūracija remdamiesi negalime gramatinių funkcijų hierarchijoje tiesioginio ir netiesioginio objektų sukeisti vietomis, nes tai prieštarautų pačiai „tiesioginių“ ir „tolimesnių“ objektų skyrimo esmei. Todėl jeigu remdamiesi teminėje-reminėje sakinio struktūroje užimama argumentų pozicija ir formuluojuame konfigūraciją „netiesio-

ginis objektas > tiesioginis objektas“, tai sutartiniais terminais tenorime pasakyti, kad pati konstrukcija yra ditranzityvi, ir privilegijuoto antrojo argumento — (tiesioginio) objekto — poziciją joje užima du objektai. Toliau bus pateikti ir kiti tokio sprendimo labui liudijantys faktai. Mat naudininkai pasitaiko ne tik jau aptartose konstrukcijose su galininko objektu, bet ir kitokiose konstrukcijose, kur dažnai kyla pagunda juos apibūdinti kaip savotiškus „subjektus“. Taigi čia turime grįžti prie subjektų.

2.4. Atgal prie subjektų

Nesunku suvokti, kad antraeilio arba pažemintojo tiesioginio objekto įsivedimas priverčia įsivesti ir antraeilio arba pažemintojo subjekto sąvoką. Tokį antraeilį subjektą turėtume skirti, pavyzdžiui, anksčiau aptartame sakinyje:

(51) *Kiemas privažiavo svečių.*

Sprendimas šioje konstrukcijoje skirti du subjektus gali būti motyvuojamas tuo, kad šios gramatinės funkcijos paskyrimas joje yra neryškus: praleidus žodį *kiemas* lieka konstrukcija *privažiavo svečių*, kuri yra sintaksiškai ir semantiškai užbaigta ir kurioje subjekto vaidmenį neabejotinai paskirsime daiktavardžiui *svečių*. Čia turime panašią situaciją kaip tranzityvinių priesagos *pri-* veiksmažodžių atveju: vardininką *kiemas* galima suvokti kaip kvantifikatorių. Taigi subjekto savybės, matyt, pasiskirsto tarp žodžių *kiemas* ir *svečių*, o jų tarpusavio hierarchijoje aukštesnę padėtį užima žodis *kiemas*, kuris gauna struktūrinį subjekto linksnį (vardininką) ir užima teminę poziciją sakinio pradžioje. Todėl kilmininkui *svečių* paskirsime pažemintojo subjekto statusą.

Pažemintųjų subjektų kontekste verta aptarti kai kurias problemas, susijusias su naudininkų subjektiniu statusu. Anksčiau buvo atkreiptas dėmesys į subjekto nustatymo sunkumus tokiose konstrukcijose, kaip (52):

(52) *Tėvui reikia tavo pagalbos.*

Remdamiesi mūsų priimtais kriterijais šios konstrukcijos kilmininką galime interpretuoti kaip subjektą. Tai būtų (su vardininku) nealternuojančio kilmininko subjektas, analogiškas, tarkime, (su galininku) nealternuojančio kilmininko tiesioginiam objektui konstrukcijoje *reikalauti pinigų*. Kai kuriais atžvilgiais jis primena aukščiau minėtus pažemintuosius subjektus, tačiau šiuo atveju šalia jo vartojamas naudininkas, ne vardininkas. Naudininkai ligi šiol kaip potencialūs subjektai nebuvo svarstomi, ir iš esmės nėra būtina jų šiuo požiūriu svarstyti. Netiesioginis objektas, kaip anksčiau parodyta, nežymėtoje teminėje-reminėje struktūroje užima aukštesnę padėtį nei tiesioginis, nors, žinoma, tik toje ypatingoje konfigūracijoje, kurią sudaro eidamas kartu su tiesioginiu objektu davimo ir pan. reikšmės sakiniuose. Tikėtina, kad ir intranzityvinių konstrukcijų teminėje-reminėje struktūroje naudininko vardažodis pakyla aukščiau už kitus vardažodžius, galinčius pretenduoti į subjekto statusą. Analogiją, visų pirma, rodo konstrukcijos su išorine posesyvumo raiška. Išorinis posesyvinis naudininkas negali būti laikomas tikru objektu, nes neįeina į veiksmožodžio argumentų struktūrą, tačiau formaliai jis elgiasi panašiai kaip netiesioginis objektas. Palyginkime:

(53) *Jis paspaudė draugui ranką.*

(54) *Man sušalo rankos.*

Iš pažiūros išorinį posesyvinį naudininką *draugui* sakinyje (53) dar būtų galima sutapatinti su netiesioginiu objektu, bet taip apibūdinti intranzityvinio sakinio (54) naudininką *man* būtų keista, nes sakinyje nesant tiesioginio objekto paprastai nekalbama ir apie netiesioginį objektą. Tačiau akivaizdu, kad vardininko *rankos* atžvilgiu jis užima tokią pat sintaksinę poziciją ir atlieka panašią semantinę funkciją, kaip ir tranzityvinėje konstrukcijoje (53). Palyginkime dabar sakinius, kuriuose naudininku žymimi neabejotini veiksmožodžio argumentai:

(55) *Petras paskolino Jonui pinigų.*

(56) *Jonui reikia pinigų.*

(57) *Jonui pagailo draugo.*

Palyginus sakinius (56) ir (57), galima konstatuoti, kad jų teminėje-

reminėje struktūroje (kuri čia laikytina nežymėta) aukščiausią pirminės temos poziciją, kuri paprastai būna rezervuota vardininco subjektui, užima naudininkas *Jonui*, dėl to įgydamas tam tikro panašumo į subjektą. Šiaip ar taip galima konstatuoti, kad, panašiai kaip netiesioginis objektas tranzityvinio sakinio nežymėtoje teminėje-reminėje struktūroje iškeltas aukščiau tiesioginio objekto (plg. 55), naudininko argumentai sakinių (56) ir (57) nežymėtoje teminėje-reminėje struktūroje iškelti aukščiau juose esančių kilmininko argumentų. Tačiau kaip apibūdinti pastaruosius? Čia atsiveria dvi galimybės.

Pirma, galima šias konstrukcijas laikyti intranzityviomis, su kilmininku žymimais intranzityviniais subjektais (*pinigų, draugo*). Konstrukcijos su veiksmažodžiu *pagailti* atveju tokia interpretacija gali pasirodyti keista, nes šalia šios konstrukcijos turime panašios reikšmės *Jis pasigailėjo draugo*, kur *draugo* neabejotinai yra objektas. Tačiau nėra pagrindo manyti, kad abi konstrukcijos, nors ir sinonimiškos semantiškai, yra tapačios sintaksiškai. Taigi galima daryti prielaidą, kad kilmininkai *pinigų, draugo* yra intranzityviniai subjektai — subjekto ir objekto priešpriešą juose išvelgti sunku. Sakinių (56) ir (57) naudininką pavadinti netiesioginiu objektu būtų keista, todėl reikėtų jam įsivesti kitą terminą.

Antra galimybė yra tokias konstrukcijas, kaip (56) ir (57), laikyti tranzityviomis, o jų kilmininkus *pinigų* ir *draugo* — tiesioginiais objektais. Tuomet, žinoma, ir šių konstrukcijų veiksmažodžius *reikėti* ir *pagailti* reikėtų traktuoti kaip tranzityvinius. Vis dėlto įtikinančių faktų tokiai prielaidai pagrįsti pačioje lietuvių kalboje rasti sunku. Pavyzdžiui, pasyvinė konstrukcija su kilmininko iškėlimu į subjekto poziciją yra įmanoma veiksmažodžio *pasigailėti*, bet ne veiksmažodžio *pagailti* atveju:

(58) *Jis buvo karaliaus pasigailėtas.*

(59) **Jis buvo karaliaus pagailtas.*

Panašiai yra ir su veiksmažodžiu *reikėti* (tariamo neveikiamosios rūšies dalyvio *reikiamas* buvimas nieko neįrodo, plg. *tinkamas* ir pan.). Tačiau latvių kalboje su ‚reikėti‘ reikšmės veiksmažodžiais vartojami galininko objektai:

- (60) latvių
Tēvam vajag tavu palīdzību.
 ‚Tēvui reikia tavo pagalbos.‘

Ar galininko vartojimo šio tipo konstrukcijoje užtenka, kad jo žymimą vardažodį laikytume objektu? Diachroniškai žiūrint reikia pripažinti, kad toks žymėjimas gali būti prie objekto statuso vedančios reanalizės sudėtinė dalis. Palyginkime kartu su „subjektiniu“ naudininku einantį galininką sakinyje (61) iš farerų kalbos (M. Barneso pavyzdys, cituojama pagal Woolford 2003), kontrastuojantį su giminiškos islandų kalbos vardininku (62):

- (61) farerų
Mær líkar henda filmin.
 man:DAT patikti:PRS.3SG šis filmas:ACC
 ‚Man patinka šis filmas.‘
- (62) islandų
Jóni líkar þessi bók.
 Jonas:DAT patikti:PRS.3SG ši knyga:NOM
 ‚Jonui patinka ši knyga.‘

Galima spėti, kad farerų sakinio (61) konstrukcija yra tarpinis etapas, vedantis nuo tokių konstrukcijų, kaip (62), prie tokių konstrukcijų, kaip dabartinės anglų kalbos *I like this book* (iš ankstesnės konstrukcijos *Me likes this book*). Pastarąją neabejotinai laikysime tranzityvia, bet kaip elgtis su tarpine konstrukcija (61)? Kuriuo šios raidos momentu konstrukcija tampa tranzityvi ir galininku žymimą vardažodį galima pripažinti objektu? Aukščiau buvo pateikti faktai, kurie nepatvirtina veiksmažodžių *pagailti*, *reikėti* tranzityvumo. Lietuvių kalboje tranzityviniai subjektai nuosekliai žymimi vardininku — žymėjimas (partityvinės reikšmės) kilmininku yra būdingas tik intranzityviniam subjektui. Žiūrint iš bendresnės perspektyvos, argumentų žymėjimas galininku be atitinkamo agento žymėjimo vardininku yra tipologiškai retas reiškinys. Šiame kontekste reikia paminėti Burzio principą (*Burzio's generalization*), pagal kurį veiksmažodžiai nepriskiria savo argumentui galininko linksnio, jeigu neturi (subjekto poziciją užimančio) agento

savo argumentų struktūroje. Šis literatūroje plačiai aptartas apibendrinimas turi išimčių, kurios ir paskatino daugelį autorių pamėginti jį performuluoti (apžvalgą žr. Woolford 2003). Tačiau galėtume manyti, kad šis išimtinis žymėjimas (kuriam priskirtume ne tik farerų, bet ir latvių kalbos pavyzdį) nepažeidžia minėto apibendrinimo, darydami, pavyzdžiui, prielaidą, kad veiksmoždziai atveria poziciją vardininko subjektui, tik ji lieka neužpildyta.

Iš tiesų kai kurioms konstrukcijoms su galininko objektu, bet be eksPLICITINIO vardininko subjekto, turime pagrindo postuliuoti neužpildytą (nulinio) vardininko subjekto poziciją (žr. straipsnio pradžioje pateiktas pastabas). Taip interpretuoti reiktų tas konstrukcijas, kurių veiksmoždziai šiaip jau atveria poziciją vardininko subjektui, plg. du *plėšti* pavartojimo atvejus:

(63) *Skausmas plėšė man krūtinę.*

(64) *Man šiandien jau nuo pat ryto plėšia galvą.*

Remiantis (63) galima drąsiai daryti prielaidą, kad (64) turi nulinį subjektą, žymintį neidentifikuotą gamtos jėgą arba fiziologinį reiškinį. Tačiau sakiniuose (56) ir (57) išvelgti neužpildytą vardininko subjekto poziciją, regis, nėra jokio semantinio pagrindo: abi predikacijos yra aiškiai dvivietės, ir sunku būtų sugalvoti dar vieną argumento poziciją, kuri galėtų atitikti šį nulinį subjektą (kitaip nei (7) arba (63) sakiniuose, kur šią poziciją semantiškai pagrindžia kauzatoriaus argumentas).

Taigi tokios, kaip sakinių (56) ir (57), struktūros kelia nemažai interpretacijos sunkumų, nes turi ir tam tikrų tranzityvinių, ir intranzityvinių konstrukcijų požymių. Manant, kad tranzityvinę konstrukciją apibrėžia atitinkamų semantinių vaidmenų (prototipiškai — agento ir patiento) asimetriją koduojanti vardininko ir galininko konfigūracija (su galimybe galininką pakeisti semantiniu, dažniausiai partityvinio kilmininko, linksniu), geresnė atrodo prielaida, kad tokios konstrukcijos, kaip (56) ir (57), yra intranzityvios, su jose neutralizuota subjekto ir objekto priešprieša. Ir lietuvių kalboje su „subjektiniu“ naudininku (jo prigimtį patikslinsime vėliau) poroje einantis argumentas gali būti reiškiamas tiek vardininko, tiek ir galininko linksniu. Palyginkime eksperiencerio naudininko konstrukcijas su veiksmoždžiu *skaudėti*:

vienose tarmėse antrasis jų argumentas reiškiamas vardininku, o kitose (taip pat ir bendrinėje kalboje) — galininku:

(65) *Man šiandien skauda galvą.*

(66) *Man šiandien skauda galva.*

Sakinį (65) galėtume interpretuoti panašiai, kaip ir (64), postulodami nulinį subjektą, nors šiuo atveju kalboje nėra artimos konstrukcijos, kurioje *skaudėti* prisijungia kauzuojantį vardininko subjektą. Nebent čia galima būtų nurodyti latvių kalbos konstrukciją su veiksmažodžiu *sāpēt*:

(67) *Man sāp viņa izturēšanās.*

„Mane skaudina jo elgesys.“

(pžd. „Man skauda jo elgesys“, plg. *Man duria spygļys.*)

Tačiau abiejų linksnių — vardininko ir galininko — vartojimas iš esmės vieną ir tą pačią konstrukciją reprezentuojančiuose dviejuose lietuviškuose sakiniuose (65) ir (66) gali rodyti ir ką kita, būtent subjekto ir objekto priešpriešos neutralizavimą toje konstrukcijoje, kurią tuomet tenka apibūdinti kaip intranzityvią. Tada vardininku žymimo kauzuojančio subjekto (tokio, kaip latvių kalbos pavyzdyje (67)) nebuvimas lietuviškoje konstrukcijoje nebūtų atsitiktinis. Be to, neatsitiktinis būtų ir vardininko *galva* vartojimas sakinyje (66): verta pastebėti, kad atitinkama konstrukcija su veiksmažodžiu *plėšti* yra neįmanoma:

(68) **Man šiandien jau nuo pat ryto plėšia galva.*

Kitaip sakant, veiksmažodžio *skaudėti* sintaksė lietuvių kalboje yra panaši į veiksmažodžių *pagailti*, *reikėti*, o ne į veiksmažodžio *plėšti*. Apie tai, kaip konstrukcijas su tokiais veiksmažodžiais, kaip *pagailti*, *reikėti*, reikėtų apibūdinti, jau buvo šis tas pasakyta anksčiau. Jos yra intranzityvios, bet nuo tipinės intranzityvinės konstrukcijos skiriasi tuo, kad jose vartojamas naudininku žymimas argumentas, kuris, kad ir kaip norėtume jį apibūdinti, nežymėtoje teminėje-reminėje sakinio struktūroje iškeltas aukščiau už intranzityvinį subjektą (tą rodo naudininko vieta sakinio pradžioje). Prototipiškai ši konstrukcija apima

naudininku žymimą eksperciencerį ir, apibendrintai tariant, objektą-patientą, kuris kartu su veiksmožodžiu apibūdina patiriamą situaciją. Šis objektas-patientas neretai žymimas vardininku:

(69) *Man skauda galva.*

(70) *Man patinka ryškios spalvos.*

Toks žymėjimas yra neprototipinis, nes vardininkas iš principo koreliuoja su aukščiausia pozicija teminėje-reminėje sakinio struktūroje, o čia šią poziciją „perima“ naudininku žymimas ekspercienceris. Tokia situacija gali būti normalizuota vardininką keičiant galininku — taip gauname farerų kalbos konstrukciją (61) ir lietuvių kalbos konstrukciją (65) (kuri, matyt, yra naujesnė už sakinio (66) konstrukciją, nes pastaroji sutampa su latvių kalbos konstrukcija *Man sāp galva*). Linksnių hierarchijos anomaliją sudaranti konfigūracija „naudininkas > vardininkas“ tuomet pakeičiama konfigūracija „naudininkas > galininkas“, kuri savotiškai replikuoja prototipinę tranzityvinės konstrukcijos konfigūraciją „vardininkas > galininkas“. Kai kuriose kalbose tokiose situacijose įvyksta tolesnė kalbamų konstrukcijų raida, ir naudininkas jose keičiamas vardininku, kaip kad angliškoje konstrukcijoje *I like pears* vietoj senesnės *Me like pears*. Slavų ir baltų kalbose, kur „subjektiniai naudininkai“ yra labiau išsivertinę, šis tolesnis raidos etapas neįvyko. Kaip jau anksčiau buvo sakyta, iki galo nėra aišku, kuriuo istorinės raidos momentu įvyksta lūžis ir intranzityvi konstrukcija tampa tranzityvia, o galininku žymimas vardažodis įgyja tiesioginio objekto statusą. Atsakymas į šį klausimą tikriausiai priklauso nuo to, ar naudininku žymimą argumentą pripažinsime subjektu, ar ne.

Nustatant sakinio vardažodžių subjekcinį statusą, literatūroje taikoma daugybė testų (trumpą apžvalgą žr. Onishi 2001: 8–23). Tam tikrus sąrašuose minimus kriterijus atitinka ir lietuvių kalbos subjektiniai naudininkai, pavyzdžiui, jie kontroliuoja refleksyvizaciją:

(71) *Jonui pagailo savęs.*

Tačiau daugelio kitų subjekto požymių šis naudininko argumentas neturi. Literatūroje seniai pastebėtas esminis skirtumas tarp slavų,

germanų ir kitų kalbų „subjektinių“ naudininkų ir atitinkamų islandų kalbos subjektinių naudininkų, kurie — išskyrus linksnį — turi visus subjekto požymius. Kaip vieną iš tų įrodančių testų čia galima paminėti komplementinius sakinius, kuriuose su pagrindinio sakinio subjektu koreferentiškas nefinitinio šalutinio sakinio naudininko subjektas gauna nulinę realizaciją, panašiai kaip ir vardininko subjektas:

- (71) *Jóni líkar þessi bók.*
 Jonas:DAT patikti:PRS.3 ši knyga:NOM
- (72) *Jón vonast til að líka þessi bók.*
 Jonas:NOM tikėtis:PRS.3 COMP patikti:INF ši kny-
 ga:NOM
- „Jonas tikisi, kad jam patiks ši knyga.“
 (pažodžiui: *, tikisi patikti ši knyga) (Pavyzdys iš Andrews 2001: 90.)

Šiame pavyzdyje veiksmažodis *líkar*, turintis panašių morfosintaksinių savybių kaip lietuvių *patikti* (*jam patinka knyga*), vartojamas panašioje komplementinėje konstrukcijoje, kaip, pavyzdžiui, *rasti* sakinyje *Jonas tikisi rasti šią knygą*. Islandų kalboje tokių konstrukcijų, kuriose nevardininkiniai subjektai elgiasi panašiai kaip vardininko subjektai, literatūroje nurodoma keliolika. Palyginus jas su vokiečių kalbos konstrukcijomis su tariamais nevardininkiniais subjektais, pavyzdžiui, *mich hungert* „jaučiu badą“, *mir graut* „mane apima siaubas“, pasirodo, kad čia galininku ir naudininku žymimi „kvazisubjektai“ neturi nė vienos iš islandų nevardininkinių subjektų savybių (Andrews 2001: 91–92). Tą patį būtų galima pasakyti ir apie slavų bei baltų kalbų naudininko kvazisubjektus, todėl principinį skirtumą tarp naudininko subjektų ir naudininko kvazisubjektų reikėtų išlaikyti.

Atsižvelgdami į šį principinį dviejų „subjektinių“ naudininkų tipų skyrimą, siūlome ir lietuvių kalbos apraše tokius naudininkus, kaip sakiniuose (56) ir (57), apibūdinti kaip „kvazisubjektus“. Šiuo terminu ir kitais atvejais žymimi germanų, slavų ir kitų kalbų subjektinio tipo naudininkai taip pabrėžiant skirtumą tarp jų ir tikrųjų (islandiško tipo) naudininko subjektų, plg. apžvalgą Farrell (2005: 99).

Įsivedus kvazisubjekto sąvoką reikia atitinkamai apibūdinti ir konstrukcijoje kartu su juo einantį kitą netiesioginio linksnio vardažodį, kurį, kaip parodyta anksčiau, laikyti objektu būtų problemiška. Ir šiuo atveju „pažemintojo“ intransityvinio subjekto sąvoka atrodo adekvati. Kitaip tariant, intransityvinis subjektas naudininko kvazisubjekto kaimynystėje įgyja morfosintaksinės democijos požymių, dėl kurių tampa sunkiai atskiriamas nuo tranzityvinės konstrukcijos objekto. Reikia pridurti, kad tokioje konstrukcijoje, kaip (72), vartojamas vardininkas nėra ką tik minėta prasme pažemintasis subjektas: jis yra tikrasis subjektas, nors, kaip rodo tokie pavyzdžiai, kaip (59), jis yra potencialus kandidatas į morfosintaksinę demociją. Plg.:

(73) *Man patinka ryškios spalvos.*

Kai kurios kalbos konstrukcijas su ‘patikti’ reikšmės veiksmažodžiais priderino prie vyraujančio linksnių žymėjimo tipo, kai nežymėtoje teminėje-reminėje sakinio struktūroje žemiau už naudininko kvazisubjektą kotiruojamas vardažodis įgyja linksnių hierarchijoje žemiau nei vardininkas stovintį linksnį — galininką. Lietuviška konstrukcija (73) yra neprototipinė ta prasme, kad joje vardininko subjekto statusas nesutampa su nežymėtosios temos statusu. Vis dėlto, kol neįvyko morfosintaksinis poslinkis, formaliai paženklinantį subjekto demociją, vardininku žymimas vardažodis turi būti pripažįstamas subjektu. Beje, naudininku žymimas vardažodis šiuo atveju nerodo anksčiau minėtos kvazisubjektams būdingos refleksyvizacijos kontrolės, plg.:

(74) *Man gaila savo pinigų.*

(75) *Man patinka mano naujas švarkas.*

(76) **Man patinka savo naujas švarkas.*

Įvykus minėtam morfosintaksiniam poslinkiui, subjekto savybės pasiskirsto per abu konstrukcijos argumentus — naudininko argumentas įgyja dalį, bet toli gražu ne visas sintaksines subjekto savybes. Būtent tai ir pagrindžia teiginį, kad aptariamoje konstrukcijoje, kurią reprezentuoja sakiniai (56) ir (57), turime sintaksiškai pažemintą kilmininko intransityvinį subjektą šalia naudininko kvazisubjekto.

Visi aptarti faktai gali būti įtikinamai suderinti, jei gramatinės funkcijas susiesime su atitinkamomis pozicijomis vardažodžių prieinamumo hierarchijoje. Subjekto gramatinė funkcija sutapatintina su aukščiausių padėtį šioje hierarchijoje užimančiu vardininko vardažodžiu. Žemesnėse vardažodžių prieinamumo hierarchijos zonose pagrindžiamos tokios konfigūracijos, kaip „tiesioginis (galininko) objektas > tolimesnis objektas“ arba „netiesioginis (naudininko) objektas > tiesioginis (galininko) objektas“. Pastaroji konfigūracija, kurioje naudininkas yra iškeltas aukščiau už tiesioginį objektą, nesant tikro vardininko subjekto, tipiškiausiai atvejais replikuoja tarp subjekto ir tiesioginio objekto vyraujančią hierarchinę diferenciaciją. Vis dėlto toks naudininkas netampa pilnaverčiu subjektu, jį galima vadinti tik kvazisubjektu.

2.5. Negalininkiniai tiesioginiai objektai?

Pagaliau keletą žodžių reikia tarti apie ne galininko objektus, kurie sudaro kai kurių konstrukcijų vienintelius nesubjektinius argumentus. Tarkime, naudininko objektas sakinyje (77):

(77) *Jonas padeda savo tėvams.*

Ar šio sakinio objektą galima vadinti tiesioginiu? Su šiuo klausimu yra glaudžiai susijęs ir kitas klausimas: ar šis sakinyje yra tranzityvus? Jis, be abejo, turi tam tikrą tranzityvumo požymių, pavyzdžiui, galimos pasyvinės konstrukcijos, iškeliančios jo negalininkinį objektą į subjekto poziciją:

(78) *Jonas vadovauja partijai.*

(79) *Partija yra vadovaujama Jono.*

Tačiau jeigu tranzityvumą siejame su konfigūracija „vardininkas > galininkas“, sakinio (78) objektui trūksta esminio definicinio bruožo — galininkinio žymėjimo. Žinoma, pasyvizacijos kriterijus, sprendžiant apie konstrukcijos tranzityvumą, yra svarbus, bet jo nereikia perdėti: negalininkinių komplementų pasyvizacija, t. y. jų iškėlimas į atitinkamų

pasyvinių konstrukcijų subjekto poziciją, dažnai turi nenumatomų, idiosinkratiškus apribojimus. O nuosekliai taikant „vienintelio nesubjektinio komplemento“ kriterijų (plg. šiame rinkinyje Lenartaitė pp. 69–98) tiesioginiu objektu reikėtų pripažinti ir daugelį prielinksninių junginių, pvz.:

(80) *Mama supyko ant Jono.*

(81) *Jonas jau atsakė į tą klausimą.*

Šiuo atveju pasyvizacijos testas, gramatikose dažnai taikomas siekiant įrodyti negalininkinių tiesioginių objektų buvimą (plg. Ambrazas, red., 487–488), dažniausiai duoda neigiamą rezultatą, plg.:

(82) **Jonas buvo Mamos supykta.*

Bet ir tais retais atvejais, kai panaši pasyvizacija galima, kyla tam tikrų keblumų. Mat daiktavardis tokiais atvejais tampa pasyvinės konstrukcijos subjektu tik „ištrauktas“ iš tokio prielinksninio junginio:

(83) *Tas klausimas Jono jau yra atsakytas.*

Nelabai aišku, ką tuomet reikėtų vadinti „tiesioginiu objektu“ — visą prielinksninį junginį, ar tik prielinksnio valdomą vardažodį? Jeigu tik vardažodį, tai neišvengiamai tektų operuoti sudėtinu leksiniu vienetu — tranzityviniu veiksmažodžiu *atsakyti į*. O visą prielinksninį junginį turbūt mažai kas pasiryžtų pripažinti tiesioginiu objektu, bet net pasiryžus tokiam sprendimui, liktų vienas keblumas: pasyvizacijos atveju į subjekto poziciją iškeliamas tik daiktavardis, be prielinksnio, kuris kažkur dingsta. Toks keistas sakinių (81) ir (83) santykis kelia papildomų klausimų dėl pačios „pasyvizacijos“ sąvokos — gal yra pagrindo atsisakyti transformacinio požiūrio į ją ir pripažinti tam tikrą pasyvinės konstrukcijos autonomiją? Tai, žinoma, atskira diskusija, bet minėti faktai dar kartą rodo, kad pasyvizacijos kriterijaus apibrėžiant tiesioginį papildinį nereikėtų pervertinti. Taigi viltis, jog atsisakius morfosintaksinio kriterijaus ir tiesioginį objektą siejant su vienintelio nesubjektinio argumento kriterijumi bus galima lengvai ir nearbitraliai nubrėžti šios kategorijos ribas, yra iliuzinė.

Dėl minėtų priešasčių, apibūdinant tokių konstrukcijų nesubjektinių argumentų gramatinę funkciją, būtų naudinga įsivesti kokį nors terminologinį skirtumą, pavyzdžiui, tokiais atvejais kalbėti apie „kvazitiesioginį“ objektą.

Analogiškai, kaip ir „kvazisubjekto“ atveju, šis terminologinis sprendimas rodo, kad toks objektas turi tam tikrą tiesioginiam objektui būdingų požymių (jis yra vienintelis nesubjektinis argumentas dvivietėje predikacijoje, kurią intuityviai suvokiame kaip tranzityvinę platesniąja prasme), bet turi jų per mažai, kad galėtume jį pavadinti tiesioginiu objektu pernelyg neišplėsdami šios kategorijos definicinių kriterijų.

Kalbėdami apie „tranzityvines predikacijas platesniąja prasme“, tuo norime pabrėžti, kad neneigiame tokių veiksmažodžių, kaip *padėti (kam)*, *vadovauti (kam)*, semantinio tranzityvumo. Bet jis čia realizuojamas neprototipiškai, t. y. ne „gramatiniu“ linksniu (galininku), o „semantiniu“ linksniu, įvedančiu papildomą semantinį objekto žymėjimą (pavyzdžiui, objekto žymėjimas naudininku būdingas vadinamiesiems „sąveikos predikatams“, implikuojantiems tam tikrą to objekto aktyvumą, žr. Haspelmath 2001: 59). Šie „kvazitiesioginiai“ objektai sudaro tranzityvumo periferiją, kaip kad naudininko kvazisubjektai sudaro finitiškumo periferiją.

2.6. Išvados

- (i) Lietuvių kalboje „netiesioginį objektą“ siaurąja prasme, t. y. recipiento / eksperienčerio objektą, atrodo prasminga išskirti tik tranzityvinėse struktūrose, apimančiose ir tiesioginį objektą; toks netiesioginis objektas nežymėtoje teminėje-reminėje sakinio struktūroje iškeliamas aukščiau už tiesioginį objektą.
- (ii) Intransityvinėse struktūrose šį netiesioginį objektą atitinka panašaus pobūdžio naudininku žymimas argumentas, nežymėtoje teminėje-reminėje struktūroje iškeliamas į aukščiausią poziciją ir todėl turintis daugelį subjekto požymių. Jį būtų galima vadinti „naudininko kvazisubjektu“.
- (iii) Lietuvių kalboje yra konstrukcijų, kuriose subjekto ir objekto savybės yra pasiskirstę tarp dviejų vardažodinių argumentų. Tokią gramatinių funkcijų difuziją atspindinčių argumentų poros minėto tipo konstruk-

cijose gali būti koduojamos trimis linksnių deriniais: vardininkas — kilmininkas, galininkas — kilmininkas, kilmininkas — kilmininkas. Kilmininkas (arba antrasis kilmininkas konfigūracijoje su dviem kilmininkais) nežymėtoje teminėje-reminėje sakinio struktūroje užima žemesnę padėtį ir gali būti laikomas pažemintuoju (antraeilium) tiesioginiu objektu.

- (iv) Be „kvazisubjekto“, lietuvių kalbos gramatikoje yra pagrindo skirti ir „kvazitiesioginį objektą“, reiškiantį vienintelio nesubjektinio tam tikrų dviviečių predikacijų argumento, kuriam trūksta definicinių morfosintaksinių tiesioginio objekto požymių, gramatinę funkciją.